

ПРИНЦИП ЗМАГАЛЬНОСТІ В МІЖНАРОДНОМУ КОМЕРЦІЙНОМУ АРБІТРАЖІ

Кройтор В.А.,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права та процесу факультету № 6
Харківський національний університет внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-1849-5721
e-mail: kroytor@ukr.net*

Кройтор В.А. Принцип змагальності в міжнародному комерційному арбітражі.

В статті досліджується дія принципу змагальності в міжнародному комерційному арбітражі. Зазначається, що постійно зростаючий розвиток економічних відносин нерозривно тягне збільшення спорів у сфері господарської діяльності.

Автор вважає, що міжнародний арбітраж – один із найбільш ефективних засобів мирного вирішення міжнародних конфліктів. Під міжнародним комерційним арбітражем розуміються особливу процедуру розгляду і врегулювання міжнародного спору, а також міжнародний орган, який створюється за взаємною згодою сторін для вирішення конкретного спору, спорів визначеної категорії чи взагалі будь-якого спору між сторонами, що домовляються, у випадку їх виникнення.

В статті обґрунтовано, що діяльність міжнародного комерційного арбітражу вибудовується насамперед на системі певних процесуальних принципів (диспозитивності, змагальності, процесуальної рівноправності сторін та ін.).

Умовою реалізації принципу змагальності виступає процесуальна рівноправність сторін, оскільки змагатися у відстоюванні своїх суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів сторони можуть лише при однакових правових умовах з використанням рівних процесуальних засобів: відстоювати свою позицію в спорі шляхом подання доказів; брати участь у дослідженні доказів; проявляти в процесі розгляду справи ініціативу й активність; приводити доводи у свій захист і відхиляти докази та аргументи протилежної сторони.

Саме змагальність сторін у сукупності з процесуальною вимогою сумлінного користування сторонами своїми процесуальними правами і недопущення їхнього зловживання становлять достатню правову базу регулювання процесуальних відносин сторін при розгляді справи в міжнародному комерційному арбітражі. Змагальне судочинство є оптимальним, таким, що дійсно забезпечує ефективний захист порушених чи оспорюваних прав та інтересів, і відображає його демократичну спрямованість.

Найбільше принцип змагальності проявляється в особливостях дії правил доказування в міжнародному комерційному арбітражі, коли кожна особа, що бере участь у справі, доводить наявність чи відсутність обставини, на які вона посилається в обґрунтування своїх вимог і заперечень.

Ключові слова: господарське судочинство, альтернативні способи вирішення спорів, арбітраж (третейський суд), Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України (ІСАС), морська арбітражна комісія, міжнародний комерційний арбітраж, арбітражна угода, принцип змагальності.

Kroitor V.A. Adversarial Principle within International Commercial Arbitration.

The effect of the adversarial principle within international commercial arbitration has been studied in the article. It has been noted that the ever-growing development of economic relations inextricably leads to an increase in disputes in the field of economic activity.

The author believes that international arbitration is one of the most effective means of peaceful resolution of international conflicts. International arbitration is understood as a special procedure for

hearing and settling international disputes, as well as an international body, which is created by mutual agreement of the parties to resolve a specific dispute, disputes of a certain category, or any dispute between the contracting parties in case there are some.

It has been substantiated in the article that the activity of international commercial arbitration is primarily built on the system of certain procedural principles (dispositive, adversarial, procedural equality of the parties, etc.).

The procedural equality of the parties is a condition for the implementation of the adversarial principle, since the parties can compete for defending their subjective rights and interests protected by law only under the same legal conditions by using equal procedural means: to defend own position in the dispute by presenting evidence; to participate in the examination of evidence; to demonstrate initiative and activity in the process of hearing the case; to give arguments for defending oneself and to object the evidence and arguments of the opposing party.

It is the adversarial nature of the parties in combination with the procedural requirement of conscientious usage of procedural rights by the parties, as well as the prevention of their abuse constitute a sufficient legal basis for regulating the procedural relations of the parties while hearing a case within international commercial arbitration. Adversarial judicial proceedings are the optimal principle, the one that really ensures effective protection of violated or disputed rights and interests, and that reflects its democratic orientation.

The effect of the adversarial principle is mostly manifested in specific features of the rules of evidence within international commercial arbitration, when each person participating in the case proves the referred circumstances or their absence in supporting own claims and objections.

Key words: economic judicial proceedings, alternative dispute resolution methods, arbitral procedure (arbitration tribunal), International Commercial Arbitration Court at the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry (ICAC), Maritime Arbitration Commission, international commercial arbitration, arbitration agreement, principles of international commercial arbitration's activities, adversarial principle.

Постановка проблеми. Постійно зростаючий розвиток економічних відносин нерозривно тягне збільшення спорів у сфері господарської діяльності. У зв'язку з такою тенденцією перед законодавцями та відповідно науковцями, які досліджують цю проблему, постає завдання у пошуку оптимальних шляхів вдосконалення процедур розгляду господарських справ. Останні, в свою чергу, можуть розглядатись не лише господарськими судами, але і несудовими органами цивільної юстиції, включаючи міжнародний комерційний арбітраж [1, с. 384].

Під міжнародним арбітражем розуміють особливу процедуру розгляду і врегулювання міжнародного спору, а також міжнародний орган, який створюється за взаємною згодою сторін для вирішення конкретного спору, спорів визначеної категорії чи взагалі будь-якого спору між сторонами, що домовляються, у випадку їх виникнення [2, с. 120]. Міжнародний арбітраж – один з найбільш ефективних засобів мирного вирішення міжнародних конфліктів.

В Україні можуть утворюватися та діяти постійно діючі третейські суди та третейські суди для вирішення конкретного спору (суди *ad hoc*). Постійно діючі третейські суди та третейські суди для вирішення конкретного спору утворюються без статусу юридичної особи. Постійно діючий третейський суд очолює голова третейського суду, порядок обрання якого визначається Положенням про постійно діючий третейський суд.

В Україні діє декілька постійно діючих третейських судів. Міжнародний комерційний арбітражний суд є самостійною постійно діючою арбітражною установою (третейським судом), що здійснює свою діяльність згідно із Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [3].

Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України (ІСАС) – одна з найавторитетніших інституцій Центральної та Східної Європи. Як зазначено на сайті Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України (ІСАС) з моменту заснування ІСАС здійснив розгляд понад 11000 справ, щорічно приймаючи до розгляду в середньому 300-600 справ. Зазвичай сторонами у справах є представники в середньому з 50-55 країн. Арбітражний розгляд ІСАС відповідає найкращим світовим стандартам, а рішення інституції успішно виконуються у 110 країнах світу [4].

Як зазначив у своєму звіті Голова Міжнародного комерційного арбітражного суду та Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України М Селівон: «2023 рік для України

та Українського народу став ще одним роком боротьби за незалежність та свободу. МКАС і МАК при ТПП України (ІСАС та УМАС), гідно подолавши від початку збройної агресії РФ всі виклики 2022 року, спрямували зусилля у 2023 році на підвищення інституційної стійкості та спроможності арбітражних інституцій ефективно працювати у складних безпекових та економічних обставинах, щоб надати сторонам всі правові та організаційні можливості арбітражного розгляду за найвищими світовими стандартами. І статистичні дані довели, що нам це вдалося. Так, в 2023 році ІСАС прийняв до провадження 584 справи, що на 56,6% більше, ніж у 2022 році (373 справи), і майже вдвічі більше, ніж у 2021 році (298 справ). При цьому, 93,4% справ було розглянуто у строк, що не перевищив 6 місяців. У 2023 році ІСАС оновив Рекомендаційний список арбітрів на 2024 – 2028 роки, який включає 115 досвідчених науковців і практикуючих юристів з 38 країн світу, з них 62% – фахівці іноземних країн. Вперше до Рекомендаційного списку включені арбітри з таких країн як Бельгія, Єгипет, Греція, Ізраїль, Іспанія, Кіпр, Швейцарія. Створено можливість переглядати список арбітрів з метою їх призначення за фільтрами спеціалізацій, мови та громадянства. Значно розширено кількість арбітрів з розгляду інвестиційних спорів, спорів у сферах будівництва та ІТ» [5].

Важливим чинником, що обумовлює юрисдикцію міжнародного комерційного суду є його компетенція, котра визначається Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж», положеннями про Міжнародний комерційний арбітражний суд та Морську арбітражну комісію, а також низкою міжнародних договорів.

Міжнародний комерційний арбітраж, як і національні суди, здійснює свою діяльність відповідно до низки встановлених процесуальних принципів. При цьому ми маємо констатувати, що у наукові розробки з цього питання є недостатньо розробленими.

Стан опрацювання цієї проблематики. Про актуальність даної проблеми свідчать дослідження питань діяльності міжнародних комерційних арбітражних судів рядом вітчизняних вчених, серед яких: Л. Винокурова [6], О. Волощук [7], В. Гуменюк [8; 9], К. Мирось [1], В. Нагнибіда [10], Д. Притика [11], Ю. Притика [11; 12], К. Спиридонова [13; 14; 15] та інші, які зробили значний внесок у дослідження цього питання.

Маємо констатувати, що проблемам, пов'язаним із провадженням, розвитком і змістом принципу змагальності в судочинстві в різні його періоди, було присвячено низку наукових статей і комплексних розробок. Серед сучасних наукових досліджень можна виділити праці В.Ю. Мамницького [16], П.І. Шевчука [17; 18], Г.В. Фазикош [19], С.О. Волосенка [20], Ю.В. Неклеси [21]. Окремі аспекти цього правового явища досліджувалися й автором цієї наукової статті [22–25]. Разом з тим, проблема дії принципу змагальності саме в міжнародному комерційному арбітражу є малодослідженою і потребує додаткового наукового дослідження.

Метою даної статті є дослідження особливостей дії принципу змагальності саме в міжнародному комерційному арбітражі.

Виклад основного матеріалу. Як вірно зазначає К.С. Спиридонова, що міжнародний комерційний арбітраж є альтернативним способом вирішення комерційних спорів, що виникають між приватними особами, та щодо яких сторонам дозволяється укласти угоду про передачу такого спору не до державних судів, а до арбітражних установ [15, с. 23]. При цьому слід зауважити, що відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону, термін «комерційний» тлумачиться широко і охоплює питання, що впливають з усіх відносин торгового характеру, - як договірних, так і недоговірних. Відносини торгового характеру включають такі угоди, не обмежуючись ними: будь-які торгові угоди про поставку товарів або надання послуг чи обмін товарами або послугами; угоди про розподіл, торгове представництво; факторні операції; лізинг; інжиніринг; будівництво промислових об'єктів; надання консультативних послуг; купівля-продаж ліцензій; інвестування; фінансування; емісія облігацій, надання забезпечення за облігаціями; банківські послуги; страхування; угоди про експлуатацію або концесії; спільні підприємства та інші форми промислового або підприємницького співробітництва; перевезення товарів та пасажирів повітрям, морем, залізничними та автомобільними шляхами. Під терміном «арбітраж» – будь-який арбітраж (третейський суд) незалежно від того, чи утворюється він спеціально для розгляду окремої справи, чи здійснюється постійно діючою арбітражною установою, зокрема Міжнародним комерційним арбітражним судом або Морською арбітражною комісією при Торгово-промисловій палаті України [3].

Активне застосування в Україні інститут міжнародного комерційного арбітражу почалося з 1994 р., коли було прийнято Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [3].

Діяльність міжнародного комерційного арбітражу вибудовується насамперед на системі певних процесуальних принципів. Що стосується сучасного розуміння процесуальних принципів, то ця проблема автором досліджувалася на монографічному рівні [26; 27]. Вважаю за можливе використати, для цілей дослідження принципів діяльності міжнародного комерційного арбітражу, наступне поняття принципу судочинства, як то: «Принципами цивільного судочинства визнаються вихідні, основоположні засади, які є об'єктивними за змістом і суб'єктивними за формою вираження, виражають найбільш загальний характер правових вимог, що ставляться до суду й учасників цивільного процесу, є універсальними, оскільки впливають на всі цивільно-процесуальні норми, потребують урахування під час кожного правозастосування, мають імперативний характер, оскільки відхилення від них неприпустиме, та визначають процес формування, функціонування та розвитку всієї галузі цивільного процесуального права» [27, с. 140]. Зазначене визначення поняття принципів цивільного судочинства може бути використане для цілей даного дослідження принципів діяльності міжнародного комерційного арбітражу.

Принципи діяльності міжнародного комерційного арбітражу характеризують його сутність та відображають не лише його внутрішню будову, статику, а й весь процес застосування, динаміку.

Що стосується сучасного розуміння сутності принципу змагальності в доктрині процесуального права то маю зазначити, про існуючу єдність в правовій характеристиці його сутності. Так, один із дослідників цієї проблеми В.Ю. Мамницький обґрунтовано зазначив, що принцип змагальності є історично обумовленим правовим явищем, оскільки на тому чи іншому етапі розвитку суспільства, залежно від рівня його розвитку, соціально-економічних і політичних умов, національних особливостей та правових традицій, принцип змагальності еволюціонував, його зміст змінювався, змінюючи при цьому моделі цивільного судочинства. Крім того, принцип змагальності являє собою правову вимогу, яка ставиться до процесуальної діяльності певних суб'єктів процесу та органу судової влади в доказовій діяльності незалежно від інстанції, в якій розглядається справа [28, с. 201]. М.Й. Штефан характеризував змагальність як широку можливість сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, визначати й використовувати в доказовій діяльності передбачені ЦПК необхідні процесуальні засоби, фактичні дані й докази, що їх підтверджують. На його думку, змагальністю визначається весь процес відбору, подання, витребування, залучення тощо фактичного матеріалу, необхідного для вирішення судом справи, встановлюються форми, методи і способи дослідження цього матеріалу, процесуальна діяльність суб'єктів доказування, її послідовність і правові наслідки. Утвердження своїх міркувань і оспорювання доказів, міркувань та заперечень другої сторони визначають зовнішню форму цивільного процесу, надаючи йому змагального вигляду – боротьби, змагання сторін перед судом. Змагальна форма процесу забезпечується активним процесуальним становищем суду, якому належить завершальне визначення предмета доказування, сприяння в збиранні, за необхідності, належних доказів [29, с. 38-39]. Ці та інші напрацювання вчених-правознавців є важливими для розгляду питання про особливості дії процесуальних принципів в діяльності міжнародного комерційного арбітражу.

Як зазначаються в юридичній літературі, що досвід правового регулювання міжнародного комерційного арбітражу показує, що процесуальні відносини сторін при розгляді спорів в арбітражі детально не закріплюються. На відміну від державних судів зовсім не обов'язково конкретизувати процесуальні відносини сторін при розгляді спору, достатньо лише окреслити фундаментальне положення, на якому вони повинні базуватися, – принцип змагальності [2, с. 120-121]. Далі автори вірно зазначають, що змагальність – це проведення судового процесу, на якому відбувається змагання сторін, тобто боротьба осіб, що беруть участь у судовому процесі. Таке визначення змагальності дозволяє розглядати її з позиції конкуренції осіб, що беруть участь у справі, якщо їхні самостійні дії ефективно обмежують можливість кожного суб'єкта в односторонньому порядку впливати на результат арбітражного розгляду. При цьому конкуренція між особами, які беруть участь у справі, обумовлена, по-перше, їх зацікавленістю в результаті арбітражного розгляду; по-друге, протилежністю матеріально-правових інтересів, тобто сутність змагальної стратегії полягає в тому, що кожен учасник акцентує увагу тільки на своїх проблемах та інтересах [2, с. 121].

Стаття 129 Конституції України і передбачає як одну з основних засад судочинства змагальність сторін і свободу надання ними своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості. Варто визнати, що ця основна ідея Конституції України поширюється й на діяльність міжнародного комерційного арбітражу Так, у ст. 18 Закону України «Про міжнародний комер-

ційний арбітраж» зазначено, що до сторін повинне бути рівне ставлення, і кожній стороні повинні бути надані всі можливості для викладу своєї позиції.

Варто підтримати висловлену позицію про те, що арбітражні регламенти надають арбітрам можливість визначати процедуру розгляду справи настільки, наскільки у відповідному регламенті відсутні спеціальні положення. Можливо також, що арбітражний регламент відсилає в питаннях, прямо їм не врегульованих, до відповідних процесуальних норм держави за місцем перебування постійно діючої арбітражної установи. Наприклад, у ст. 28 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» зазначено, що арбітражний суд вирішує спір згідно з такими нормами права, які сторони обрали як такі, що застосовуються до суті спору. Якщо в ньому не виявлено іншого наміру, будь-яке положення права або системи права будь-якої держави повинно тлумачитись як таке, що безпосередньо відсилає до матеріального права цієї держави [3].

Умовою реалізації принципу змагальності виступає процесуальна рівноправність сторін, оскільки змагатися у відстоюванні своїх суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів сторони можуть лише при однакових правових умовах з використанням рівних процесуальних засобів: відстоювати свою позицію в спорі шляхом подання доказів; брати участь у дослідженні доказів; проявляти в процесі розгляду справи ініціативу й активність; приводити доводи у свій захист і відхиляти докази та аргументи протилежної сторони.

Саме змагальність сторін у сукупності з процесуальною вимогою сумлінного користування сторонами своїми процесуальними правами і недопущення їхнього зловживання становлять достатню правову базу регулювання процесуальних відносин сторін при розгляді справи в міжнародному комерційному арбітражі. ***Змагальне судочинство є оптимальним, таким, що дійсно забезпечує ефективний захист порушених чи оспорюваних прав та інтересів, і відображає його демократичну спрямованість.***

Найбільше дія принципу змагальності проявляється в особливостях дії правил доказування в міжнародному комерційному арбітражі, коли кожна особа, що бере участь у справі, доводить наявність чи відсутність обставини, на які вона посилається в обґрунтування своїх вимог і заперечень. При цьому є важливим аспектом при розгляді цієї проблеми зазначення Т. Сліпачук про те, що враховуючи змагальну змагальну природу міжнародного арбітражу, важливим стає забезпечення кожної зі сторін доказової сили своєї позиції, правильне і своєчасне подання доказів, включаючи свідчення свідків і висновків експертів. І практика, якої сторона звикла дотримуватись у державному суді у своїй юрисдикції, може не тільки не знадобитися, а іноді і нашкодити [30, с. 122].

Реалізація принципу змагальності в діяльності міжнародного комерційного арбітражу деякою мірою відрізняється від того, яким чином цей принцип закріплений у державному судочинстві. Це пов'язане з тим, що в державних судах джерелом правового регулювання механізму змагальності сторін є положення, які закріплені в ЦПК і ГПК України, а в діяльності міжнародного комерційного арбітражу як нормативне джерело, за допомогою якого принцип змагальності знаходить своє вираження, є положення, яке встановлене насамперед Регламентом міжнародного комерційного арбітражного суду при ТПП України і договорами, що укладають сторони спору. Доречно звернутися до ст. 36 Регламенту міжнародного комерційного арбітражного суду при ТПП України в якій зазначено наступні положення: арбітражний розгляд здійснюється на засадах диспозитивності, змагальності та рівності сторін. До сторін має бути рівне ставлення, і кожній стороні мають бути надані усі можливості для викладення своєї позиції (ч. 1); сторони та їхні представники повинні сумлінно користуватися наданими їм процесуальними правами, не допускати зловживання ними та дотримуватися встановлених строків (ч. 3) [31].

Слід погодитись з позицією вчених В.П. Козиревої та А.П. Гаврилішіна, що на відміну від процедури розгляду спору в державних судах, яка відповідає суворим процесуальним правилам, процедура розгляду в Міжнародному комерційному арбітражі менш формалізована. Сторони арбітражного (третейського) розгляду, а також арбітри мають право діяти на свій розсуд при виборі тих форм і способів, які оптимально дозволяють найбільш справедливо вирішити спір. На практиці це означає, що Міжнародний комерційний арбітраж в силу принципу змагальності може розглядати спір як усно, так і за поданням письмових документів; як із залученням сторін та їх представників до безпосереднього розгляду, так і без їхньої участі (але, зрозуміло, з їхньої згоди); як з використанням суворо певних засобів доказування, так із залученням максимально широкого кола доказів, що використовуються для правильного розгляду справи [3, с. 124].

Висновки. Постійно зростаючий розвиток економічних відносин нерозривно тягне збільшення спорів у сфері господарської діяльності. Міжнародний арбітраж – один із найбільш ефективних засобів мирного вирішення міжнародних конфліктів. Під міжнародним комерційним арбітражем розуміються особливу процедуру розгляду і врегулювання міжнародного спору, а також міжнародний орган, який створюється за взаємною згодою сторін для вирішення конкретного спору, спорів визначеної категорії чи взагалі будь-якого спору між сторонами, що домовляються, у випадку їх виникнення.

Діяльність міжнародного комерційного арбітражу вибудовується насамперед на системі певних процесуальних принципів (диспозитивності, змагальності, процесуальної рівноправності сторін та ін.). Умовою реалізації принципу змагальності виступає процесуальна рівноправність сторін, оскільки змагатися у відстоюванні своїх суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів сторони можуть лише при однакових правових умовах з використанням рівних процесуальних засобів: відстоювати свою позицію в спорі шляхом подання доказів; брати участь у дослідженні доказів; проявляти в процесі розгляду справи ініціативу й активність; приводити доводи у свій захист і відхиляти докази та аргументи протилежної сторони. Саме змагальність сторін у сукупності з процесуальною вимогою сумлінного користування сторонами своїми процесуальними правами і недопущення їхнього зловживання становлять достатню правову базу регулювання процесуальних відносин сторін при розгляді справи в міжнародному комерційному арбітражі. Змагальне судочинство є оптимальним, таким, що дійсно забезпечує ефективний захист порушених чи оспорюваних прав та інтересів, і відображає його демократичну спрямованість.

Найбільше принцип змагальності проявляється в особливостях дії правил доказування в міжнародному комерційному арбітражі, коли кожна особа, що бере участь у справі, доводить наявність чи відсутність обставини, на які вона посилається в обґрунтування своїх вимог і заперечень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мирось К.В. Форми господарського судочинства та місце в них справ про оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу. *Актуальні проблеми у сучасній науці*. 2023. № 10 (16). С. 382–389.
2. Козирева В.П., Гаврилішин А.П. Принципи змагальності та процесуальної рівності в міжнародному комерційному арбітражі. *Юридичний вісник*. 2015. № 4 (37). С. 120–124.
3. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» № 4002-ХІІ від 24 лютого 1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text>. (дата звернення 10.05.2024).
4. Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України (ICAC) URL: <https://icas.org.ua/> (дата звернення 10.05.2024).
5. Інформація про діяльність ICAC при ТПП України за 2023 рік. URL: https://icas.org.ua/wp-content/uploads/report_ukr_2023_sajt.pdf (дата звернення 10.05.2024).
6. Винокурова Л. Порядок розгляду спорів у міжнародному комерційному арбітражі. *Право України*. 2011. № 1. С. 79–96.
7. Волощук О.Т. Поняття та правова природа компетенції міжнародного комерційного арбітражу. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3. С. 116–120.
8. Гуменюк В. Компетенція Міжнародного комерційного арбітражу при розгляді зовнішньоторгових спорів. *Право України*. 2008. № 8. С. 124–129.
9. Гуменюк В. Правові аспекти діяльності Міжнародного комерційного арбітражу. *Право України*. 2008. № 4. С. 139–143.
10. Нагнибіда В.І. Механізм правозастосування при вирішенні спорків у міжнародному комерційному арбітражі: монографія. Київ: Гельветика, 2020. 492 с.
11. Притика Ю., Притика Д. Новели провадження у справах про оскарження рішень третейських судів та оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів у цивільному процесуальному законодавстві України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2019. № 3 (110). С. 29–34.
12. Притика Ю.Д., Амборський А.В. Щодо поняття і складових арбітрабельності: теоретичний аналіз. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Том 2. Випуск 1. С. 10–13.

13. Спиридонова К. Компетенція міжнародного комерційного арбітражу. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 7 (305). С. 22–28.;
14. Спиридонова К. Арбітрабельність спорів: питання теорії та практики. *Юридичний вісник*. 2022. № 4. С. 156–164.
15. Спиридонова К.С. Арбітрабельність спорів в міжнародному комерційному арбітражі. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Спеціальність 081 – право. Галузь знань 08 – право. Київ, 2024. 199 с.
16. Мамницький В.Ю. Поняття та зміст принципу змагальності у цивільному судочинстві. *Форум права*. 2014. № 3. С. 201–206. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_3_34.pdf (дата звернення: 24.01.2024).
17. Шевчук П.І. Історичні аспекти розвитку принципу змагальності в цивільному процесі. *Вісник Верховного Суду України*. 2000. № 1. С. 30–33;
18. Шевчук П.І. Розширення дії засад змагальності та диспозитивності при розгляді справ у суді першої інстанції. *Вісник Верховного Суду України*. 2002. № 3. С. 20–23.
19. Фазикош Г. Змагальний тип цивільного судочинства та вплив змагальних процедур на судові рішення. *Право України*. 2002. № 12. С. 27–32.
20. Волосенко С.О. Принципи змагальності та об'єктивної істини у цивільному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 19 с.
21. Неклеса Ю.В. Принцип змагальності та диспозитивності в цивільному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2011. 20 с.
22. Кройтор В.А. Проблеми доступності цивільного судочинства в Україні у зв'язку з реальним закріпленням принципу змагальності. *Право і безпека*. 2004. № 3'1. С. 98–101.;
23. Кройтор В.А. Сучасні аспекти розвитку принципу змагальності в цивільному процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2008. № 11. С. 238–241.;
24. Kroitor Volodymyr, Mamnitskyi Valeriy. Adversial Principle Under the New Civil Procedure in Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*. Issue 4 (5). December 2019. С. 30–42. URL: http://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1576686982.pdf; (дата звернення 10.05.2024).
25. Kroitor V. The need for entrenchment in civil proceedings of independent principle of combining adversariality of parties with procedural activity of court. *Kobe Gakuin. Economic papers*. 2017. Vol. 49. № 1–2. С. 125–149. (дата звернення 10.05.2024).
26. Кройтор В.А. Теоретико-методологічні основи формування та функціонування системи принципів цивільного судочинства : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2021. 600 с.
27. Кройтор В. А. Принципи цивільного судочинства та їх система: проблеми сучасної теорії та практики: монографія. Харків: Право, 2020. 672 с.
28. Мамницький В.Ю. Поняття та зміст принципу змагальності у цивільному судочинстві. *Форум права*. 2014. № 3. С. 201–206. С. 201. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_3_34.pdf (дата звернення: 24.01.2024).
29. Штефан М.Й. Цивільний процес: підруч. для юрид. спеціальн. вищих закладів освіти. Київ: Ін Юре, 1997. С. 38–39.
30. Сліпачук Т. Практичні аспекти процесу доказування у міжнародному комерційному арбітражі. *Право України*. 2011. № 1. С. 122–129.
31. Регламент міжнародного комерційного арбітражного суду при ТПП України. (зі змінами, що набрали чинності з 01 січня 2023 року). URL: Reglament-UA_2023.pdf (icac.org.ua) (дата звернення 10.05.2024).